

МІФОЛОГІЧНІ ВИТОКИ МОВЧАННЯ

Олексій КОБЯКОВ (Суми, Україна)

У статті розглядається феномен комунікативного мовчання, його міфологічні витoki, а також перспективні вектори дослідження.

The article in question deals with the phenomenon of communicative silence, its mythological sources and perspective vistas into that.

Об'єкт дослідження – феномен комунікативного мовчання, предмет – його міфологічні витoki.

Концепт мовчання є вельми значущим та актуальним, що об'єктивується широкою парадигмою міждисциплінарних досліджень його поліаспектності, полімодальності та поліфункціональності [1; 2]. Зазначений концепт є об'єктом різних шкіл та студій, на якому фокусують увагу філософи, психологи, літературознавці, лінгвісти та інші - представники гетерогенних напрямків і традицій. Мовчання є універсальним явищем, про що свідчать ключові слова малих жанрів: прислів'я (а), висловлювання (б), загадки (в), фразеологічні словосполучення (г). Наприклад:

а) англ. *Beware of a silent dog and still waters.* – рос. *Остерегайся молчащей собаки и тихой воды* [3:87]. *He cannot speak well that cannot hold his tongue* – рос. *Кто не может держать язык за зубами, тот хорошо говорит не может* [3: 144]. *The silence \often of pure innocence persuades when speaking fails* – рос. *Невинность и молчанье порой сильнее красивых слов* [3:364-365];

б) рос. *Пока я храню молчание, я не даю согласие* (Штейнхаус); *Молчание – невыносимая реплика* (Гилберт Честертон); *Не та собака кусает, что лает, а та, что молчит да хвостом виляет; И лишь молчание понятно говорит* (В. Жуковский); *Мысль изреченная есть ложь* (Ф.Тютчев); *О чем не возможно говорить о том, следует молчать* (Л. Витгенштейн);

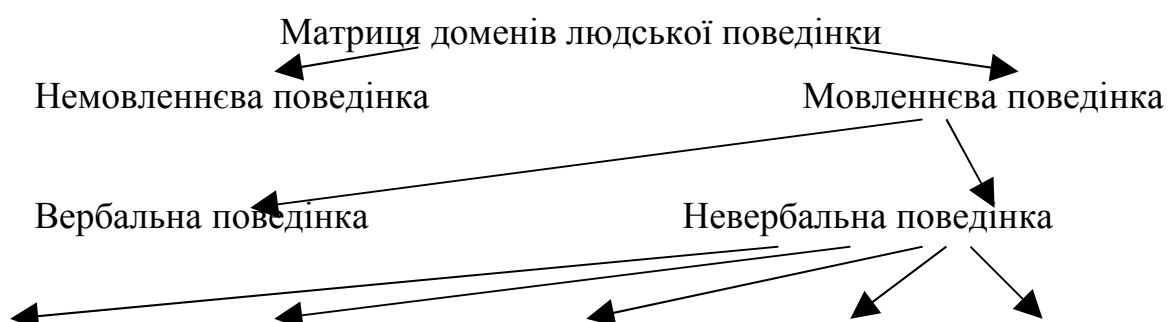
*Как тот актер который оробев,
Теряет нить давно знакомой роли,
Как тот безумец, впадая в гнев,
В избытке сил теряет силу воли,*

*Так я молчу не зная, что сказав,
Не оттого, что сердце охладело,
Нет, на мои уста кладет печать
Моя любовь, которой нет предела* (В. Шекспир)

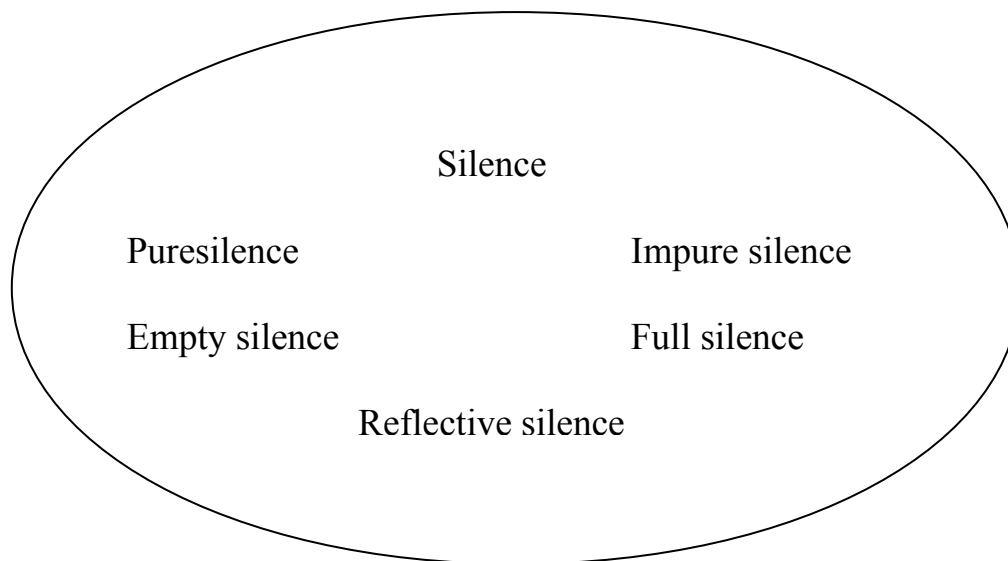
в) укр. *Не видно її, не чутно її, але коли за неї заговоримо, то вона зникає;*

г) англ. *Watchful silence haughty silence, embarrassing silence, sick silence. alive silence, solemn silence, crying silence, voices of silence;* укр. *Дзвінка тиша, панувала тиша, мир і тиша;* рос. *А мне от пустой тишины, той между молчанием и речью; В церковной тишине* (М.Цветаева); *Мякиш тишины, розовая тишь* (С.Есенин).

Мовчання – це універсальне невербальне явище, яке корелює та інтегрує з вербальними чинниками, комплементує їх та ситуативно детермінується. Феномен мовчання є поліаспектним, полімодальним та поліфункціональним. На онтологічну суть мовчання, його витoki, типи семантизації та його ословлення фокусується увага учених з давніх давен. Л. Шварц у статті “Exploring Silence” нагадує, що ключовими у дослідженні концепту мовчання є питання функціонування та осмислення тиші [13:184]. Тлумачення цього феномену не із легких, воно, як пісок, слизьке невловиме та загадкове. Відгадка, розуміння мовчазного ефекту криється у ситуації (близькій та віддаленій). Авторка статті виокремлює два полюси мовчання, а саме: семантичне наповнення феномена (1) та шляхи його тлумачення (2). Параметри мовчання позначаються дослідниками по-різному: у вигляді схем, діаграм та поля. Так, статус комунікативного мовчання подається Т.О. Анохіною у вигляді матриці [1:7] .

Л. Шварц [13: 184] представляє конструювання мовчання у діаграмі :

Мовчання - це мовленнєве, дискурсивне явище. Метазнак *silence* є об'ємним, гетерогенним за призначенням і потребує особливих інтерпретаційних зусиль. Загадковість, енігматичність мовчання має свої витоки у міфології. Л. Шварц виокремлює такі типи мовчання: *пусте (empty)* та *наповнене (full)*. *Impure silence, empty silence, full silence* – терміни Л. Шварц [13]. За твердженням авторки, мовчання семантизується, має відповідне значення, декодується та є відкритим для тлумачення. Умовно мовчання ділиться на два типи. Перший тип мовчання (*pure silence*) маніфестує цілковиту тишу, яка позбавлена зовнішніх шумів, вона не підвладна людині [10]: буття всякої людини пов'язане з шумом. Пор. свист легенів під час дихання чи биття серця. Дослідники зосереджуються на відносному та абсолютному мовчанні (другий тип мовчання). В архітектониці відносного мовчання виокремлюються полярні, активний та пасивний стани [13].

Мовчання позначено різновекторністю - енігматичністю, діалогічністю та інтерактивністю. За класифікацією Л. Шварц [13] виокремлюється гарпократійське (англ. *harpocratic*) мовчання та ларундійське (англ. *larundic*) мовчання. Мотивація цих термінів знаходить експлікацію у міфах про Гарпократа та Ларунду. *Гарпократ* (грец. *Harpokrates*) — грецьке ім'я єгипетського бога Гора, сина богині Ізиди, що був народжений після смерті

свого батька Озіріса. Образ Гарпократа був містичним та оповитим таємницею, але, в той самий час йому була притаманна простота та невигадливість. З огляду на це, він зображувався в образі дитини. В Ермонтському храмі, спорудженому за Птоломеїв, статуя Гарпократа представляла собою немовля, що тримає палець у роті. Як свідчать міфологічні витоки, німфа Ларунда (лат. *Muta* «німа», *Tacita* «мовчазна») була покарана Зевсом за надмірну балакучість. Вона розповіла дружині Зевса про його любовні справи. За це розгніваний Зевс вирвав у Ларунди язик та відправив її в царство мертвих – Аїд, куди її супроводжував бог Гермес. З часом він навчився розуміти її безсловесну мову. Звідси метазнак *герменевтика*. Від латинського етимона походять англійські слова *mute*, *taciturn*. Якщо гарпократійське мовчання пов'язане з ритуальною поведінкою, то мовчання Ларунди представлено імпліцитними, скритими формами, що потребують коментування, тлумачення, ситуативного осмислення невимовленого. В релігійно-містичному аспекті мовчання представлено як необхідна умова спілкування з Богом. Мовчання вважається первісним станом всесвіту, яке у цій парадигмі наступить і після кінця світу. Таким чином мовчання символізує спілкування з космосом та Божеством. Безмов'я залишається у релігійному сенсі - як підпорядкованість внутрішнім силам. Так, медитативний прийом мовчання притаманний ісіхазму - містичній, аскетичній течії східного християнства, де акцент фокусується на внутрішніх молитвах. М. Епштейн зауважив, що ісіхазм - це дисципліна про замовкання, що повністю вимикає зовнішнє мовлення. Мовчання - специфічний ритуал, нормативна та секулярна поведінка. Пор. «хвилина мовчання», була узаконена у Великій Британії в 1919 році. Н.Д.Арутюнова стверджує, що мовлення асоціюється з життям, а мовчання - зі смертю [1]. Гарпократійське мовчання має ефект дзеркала, яке примушує нас поглянути на себе, зібратися з думками, відрефлексувати душевний стан та стимулювати творчий пошук. Гарпократійська тиша є надійною платформою для створення відкриттів та витворів.

У східних культурах прослідковується прихильне ставлення до інтимного, інтуїтивного сприйняття аспектів мовчання, до відсутності балаканини, марного говоріння. Пор. *Поганий оратор - багатослівний оратор* (Японське прислів'я); *Знай - більше, говори – менше* (Туркменське прислів'я); *Якщо хочеш, щоб тебе поважали – не говори багато* (Узбецьке прислів'я). За культурами слов'ян мовчання, як відмова від спілкування асоціює, з потойбічним світом та надприродними силами. Людина, що відмовляється від мовлення або ж нездібна говорити, сприймається як не-людина, як «чужа» [6:110-121].

Ця тенденція прослідковується в поведінці ряжених у зелений одяг у слов'янських обрядах «Тополі», «Кущі», «Зелений Юрій» та ін. Повний розрив соціальних зв'язків, відмова від норм мовленнєвої поведінки прослідковуються в південнослов'янських святах, коли ряженим на Русальному тижні приписується надприродна здатність виліковувати хворих та творити інші дива. Ці ряжені не тільки не вітаються, не прощаються і не розмовляють із зустрічними, але навіть не говорять один з одним [4].

Згідно міфологічного світогляду слов'ян суворо заборонялося розмовляти в певні моменти похоронних - поминальних обрядів та під час агонії страждучого. Це робилося, з метою не заважати душі розлучатися з тілом і не посилювати страждань вмираючого; у повному мовчанні проходить часто і поминальна вечеря, під час якої, за повір'ям, душі покійних були присутні за столом. Мовчання як атрибут «поведінки» померлого виявляється і в інших обрядах життєвого циклу. Так, весільні обряди включали символічну смерть головної особи - нареченої, яка ні з ким не розмовляла, ні на кого не дивилася і була нерухомою [7; 8].

Мовчання людини при виконанні певних обрядів і магічних дій нерідко розглядається як необхідна умова, для їх успішного завершення, досягнення бажаного результату. Мовчання зобов'язаний дотримуватися чоловік, що вперше навесні виїхав в поле сіяти; жінка, що замішує тісто для обрядових

хлібів до великого свята, або той, хто першим в селі набирає до сходу сонця «мовчальну воду» лікувальної і магічної сили [5; 7].

Ларундійське мовчання передбачає обмеження в мовленнєвій поведінці, замовчування деяких феноменів, заборону на їх ословлення.

Таким чином, гарпократійське та ларундійське мовчання представляють собою значущий компонент елемент комунікативного акту, що заслуговують на детальне подальше дослідження.

Бібліографія

1. Анохіна Т.О. Невербальні та вербальні засоби екстеріоризації силенціального ефекту в англomовному художньому дискурсі. – // Автореферат канд.філол.наук/ Запорізький Національний Університет-Запоріжжя, 2006. – 18 с.
2. Арутюнова Н.Д. О стыде и стуже// ВЯ – 1997. №2
3. Барсов С.Б. На языке Шекспира. To be or not to be. Английские изречения.- М.: Центрполитграф. – 2007.- 447с.
4. Виноградова Л.Н. Ритуалы типа «вождения ряженого» // *Philologia Slavica*: К 70-летию академика Н. И. Толстого. М.- 1993. - С. 24—30.
5. Даркевич В.П. Символы небесных светил в орнаменте Древней Руси . -М.: Сов. Археология. - 1960. - № 4.
6. Лотман Ю.М., Успенский Б.А. «Изгой» и «изгойничество» как социально-политическая позиция в русской культуре преимущественно допетровского периода // *Труды по знаковым системам*.- Тарту.- 1982. Вып. 15. С. 110-121.
7. Сумцов Н.Ф. Хлеб в обрядах и песнях. – Харьков. – 1885.
8. Топоров В.Н. Заметки о похоронной обрядности // *Балто-славянские исследования* .- М. – 1985.
9. Arnold. E and Dubois. P. “Harpo Marx” or the Mute who speaks (without uttering a word). *Wordlessness*// Ed. B. Vershaffel and M. Vermink. – Dublin: The Liliput Press. – 1999. – P. 99-114.

10. Cage, John. Silence: Lectures and Writings.- Middletown: Wesleyan University Press. – 1961. - 288 p.
11. Grant, M. and Hazel, J. Who's Who in Classical Mythology. – Great Britain: Wiedefeld and Nicolson. – 1973.
12. Javorski, A. The power of silence. Social and Pragmatic Perspectives. – Nenbarry Park, California: Sage Publications/ - 1993.
13. Schwartz L. Exploring Silence// Anatomies of Silence / Selected Papers. Second Hase. International conference on Antonomy of Silence of logos: Anatomies of Silence/ Ed by Ann R Cocoullos and Maria Sifianon – Attents: University of Attents. – 1998. 269 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кобяков Олексій – аспірант кафедри перекладу Сумського державного університету

Наукові інтереси: мовознавство, текстологія, дискурсологія.